



УДК 748.5

Гілязова Н. М.

Івано-Франківський університет права
ім. Короля Данила Галицького

ІКОНОГРАФІЧНИЙ РЕПЕРТУАР ХРАМОВИХ ВІТРАЖІВ ІВАНО- ФРАНКІВЩИНИ КІНЦЯ ХХ — ПОЧ. ХХІ СТ.: ЗОБРАЖЕННЯ АНГЕЛІВ, АГІОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ ТА АЛЕГОРИЧНІ СЮЖЕТИ

Гілязова Н. М. Іконографічний репертуар храмових вітражів Івано-Франківщини кінця ХХ — поч. ХХІ ст.: зображення ангелів, агіографічні образи та алегоричні сюжети. У статті розглянуто зразки храмового вітражного мистецтва Івано-Франківщини кінця ХХ — поч. ХХІ ст. в іконографічному та стилістичному аспектах їх творення. Для аналізу творів застосувалися мистецтвознавчий метод, який дав можливість розглянути зразки за використаними засобами художньої виразності, та порівняльний метод, за допомогою якого визначено подібні та відмінні риси у створенні застосованих вітражів. Визначено, що вітражі створені за законами сталої іконографії українського, східного та західноєвропейського сакрального мистецтва. За результатами дослідження з'ясовано іконографічний репертуар агіографічних образів, алегоричних сюжетів та ангелів. Виділено основні композиційні схеми та виявлено колористичні особливості створення храмових вітражів Івано-Франківщини кінця ХХ — поч. ХХІ ст.

Ключові слова: храмовий вітраж, іконографічний сюжет, створення, образ.

Гілязова Н. М. Иконографический репертуар храмовых витражей Ивано-Франковской области конца XX — нач. XXI в.: изображение ангелов, агиографические образы и аллегорические сюжеты. В статье рассмотрены образцы храмового витражного искусства Ивано-Франковской области конца XX — нач. XXI в. в иконографическом и стилістическом аспектах их создания. Для анализа витражей применялся искусствоведческий метод, который дал возможность рассмотреть образцы использованных средств художественного выражения, а также сравнительный метод, при помощи которого определены сходные и отличительные черты в создании произведения. Определено, что витражи созданы по законам иконографии украинского, восточного и западноевропейского церковного искусства. По результатам исследования определен иконографический репертуар агиографических образов, аллегорических сюжетов, а также ангелов. Выделены основные композиционные схемы, а также обозначены колористические особенности создания храмовых витражей Ивано-Франковской обл. конца XX — нач. XXI в.

Ключевые слова: храмовый витраж, иконографический сюжет, создание, образ.

Gilyazova N. Iconographic repertoire temple stained glass Ivanofrankivsk region XX — end early. XXI century.: the image of angels, angiographic offenses and allegoric plots. In the article the temple stained glass art criticism practiced method which made it possible to examine samples by the means of artistic expression and the comparative method by which identified similar and different features to create works. Results of the study indicate that, stained glass made in compliance with the canons of sustainable iconography Ukrainian, Eastern and Western church art. The study found iconographic repertoire, highlights the main compositional patterns revealed features colorful stained glass creation temple of the angels, angiographic and allegoric plots Ivanofrankivsk region XX — end early XXI century.

Keywords: temple stained-glass window, stained-glass window art, iconography, creation.

Постановка проблеми. Внутрішнє наповнення українських храмів упродовж віків відзначалося консервативністю, однак зміни в церковній політиці, суспільні настрої, естетичні смаки громад постійно вносили корективи в традиційні інтер'єри. Таким чином, в кін. ХХ — поч. ХХІ ст. вітраж почав широко застосовуватися в інтер'єрах храмів у синтезі з іншими канонічними елементами оздобу. У статті піднята проблема аналізу храмових вітражів Івано-Франківщини кінця ХХ — поч. ХХІ ст. із зображенням ангелів, агіографічних образів та алегоричних сюжетів на тлі інших видів сакрального мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Іконографія храмових вітражів означеного регіону залишилася поза увагою українських вчених. Теоретичним підґрунтям для написання статті послугували праці, які присвячені проблемам іконології та іконографії в українському сакральному мистецтві: С. Боньковської [1], П. Жолтовського [4], В. Мельника [5], Д. Степовика [9; 10], О. Тріски [11], О. Шпак [13].

Мета дослідження. Виявити пам'ятки та з'ясувати особливості іконографічних сюжетів та риси художнього вирішення храмових вітражів із зображенням ангелів, агіографічних образів та алегоричних сюжетів кінця ХХ — поч. ХХІ ст. означеної території.

Виклад основних матеріалів дослідження. У храмових вітражах Івано-Франківщини кінця ХХ — початку ХХІ ст., окрім священного зображення Ісуса Христа та Богородиці, чинне місце посідають ангели, апостоли, ієрархи, мученики та алегоричні сюжети.

Із дев'яти ангельських чинів у храмових вітражах відтворені серафими та архангели.

Образ *серафима*, який є символом сяючого світла з Божою любов'ю, належить до першого ангельського лику. Згідно з настановами «Єрмінії», його трактують з шістьма крилами, два з яких — для лету, інші — прикривають обличчя і ноги [7: 15].

Вітражами із зображенням шестикрилого серафима декоровано три вікна інтер'єру храму Пресвятої Богородиці Української греко-католицької церкви (УКГЦ) (с. Одаї Коломийського р-ну, Івано-Франківської обл., 2005 р.).

По центру вітража серафим, змодельований з цільних шматків вохристо-фіолетових відтінків скла. Світлогіньові деталі крил та хітону майстерно розписані графічними мазками. Окремо можна виділити трактування шестикрилого серафима, стилізація якого інспірує до зображення лику Архангела Михаїла в іконах ХVІІІ ст. [4: 97]. Подібно до Архангела, серафим зображений світлим і грізним, сповненим сили та відваги юнаком. Риси обличчя серафима детально прописані м'якою гризайло у вохристо-коричневій градації відтінків. Довершення образу автор досягнув за допомогою графічної лінії, яка чітко та плавно підкреслила деталі очей, носа, підборіддя і губ. Тло сформоване з великих мас однотонного блакитного скла. Такий прийом моделювання фону візуально виділив фігуру серафима та надав вітражу декоративності.

До образу *шестикрилого серафима* звернувся у своїй творчості Ярослав Господарчук, відтворивши його у вітражах для церкви Святого Духа УГКЦ (м. Калуш, 2008 р.) [3: 1154].

Обабіч центральної частини — «Святої Трійці» — закомпоновано два однакові засклення, на яких зображено три шестикрилі серафими. Один із них — у центрі вітража на фоні хмари, два інших — з боків у дзеркальному відображенні (Іл. 1). Серафими охороняють дерево життя, прикривають крила-

ми Святу Трійцю і престол Всевишнього, оспівують Його славу [5: 68]. У сакральному малярстві крила серафимів зазвичай вирішують у блакитних тонах, та автор дещо відступив від сталої іконографії і зобразив крила бічних серафимів у зелених тонах (зелені та блакитні кольори наближені між собою за значенням). Крила центрального серафима створені у червоному кольорі. Фігури серафимів змодельовані з великих шматків скла та розписані декоративними геометричними елементами орнаменту на крилах та німбі. У нижній частині полотна символічно зображено сонце з місяцем посередині. Тло композиції сформоване з цільних мас геометричної форми блакитного однотонного скла.

Вітражі храму Святого Духа по периметру обрамлені широкою смугою, яку творить рослинний орнамент арабески у червоно-жовтих кольорах на світлому тлі. Трактування мотиву близьке обрамленню ікон та іконостасів ХVІІІ–ХХ ст., які запозичені у західному, східному та народному мистецтві [2: 334]. Орнаментальне обрамлення вдало завершує композицію вітража та візуально об'єднує між собою всі засклення храму.

У системі ангельської ієрархії *архангели* займають восьмий з дев'яти чинів. У канонічній іконографії найвідомішими є Архангел Михаїл — Архістратиг, полководець ангелів, захисник християнської віри, переможець диявола та Архангел Гавриїл — учасник Благовіщення [7: 26].

Прикладом відтворення образу Арх. Гавриїла є вітраж у церкві Святого Архістратиґа Михаїла УГКЦ, автор Зиновій Савин (м. Тисмениця, 2008 р.) [3: 1155].

У центрі композиції вітража зображено Арх. Михаїла за переможеним змієм-дияволом. Архангел виступає сповненим відваги юнаком у лицарському вбранні, з мечем у правій піднятій руці та терезами у лівій. Терези є знаком того, що на Страшному Суді він буде важити людські діяння. Меч символізує захист, оскільки Арх. Михаїл в народі вважається захисником і покровителем усіх християн [4: 97]. Постать Арх. Михаїла закомпонована на контрасті малих та великих форм скла. Лицарські обладунки створені у блідих відтінках сірувато-коричневої гами кольорів. Пишні крила змодельовані з дрібних деталей скла біло-жовтуватих кольорів. Під ногами архангела зображено поліморфного змія-диявола, що уособлює сім гріхів: заздрість, скнарність, хтивість, ненажерливість, гордощі, зневіру, гнівливість [5: 83]. Змій сформований з цільних мас скла коричнево-зеленуватого кольору. Обидві фігури чітко виділяються на тлі пейзажу. На передньому плані кам'яністі пагорби темних відтінків вохристо-коричневого кольору, де-не-де багрянні язички полум'я прориваються з-під землі. Далі пейзаж плавно переходить у блакитне небо.

З-поміж існуючих іконографічних типів художник обирає стилістику західного образу Арх. Михаїла ХVІІ — ХVІІІ ст., надаючи йому

сучасної інтерпретації. Цей небесний заступник є одним із найчастіше зображуваних святих на українських, російських і західних іконах, про що свідчить велика кількість збережених пам'яток [5; 4; 10].

У храмових вітражних творах *агіографічні образи* представлені зображеннями ієрархів, мучеників, воїнів.

Одним із прикладів їх мистецького відтворення є шість монументальних вітражів за ескізом Сергія Горб'юка для УГКЦ Царя Христа (м. Івано-Франківськ, 1994 р.).

На вітражах лівої стіни храму зображено фігури Св. Княгині Ольги, Св. Священномученика Йосафата та Св. Володимира Великого. Це величні постаті, що передусім пов'язані з упровадженням християнства на теренах Русі-України, просвітителі та вчителі віри християнської. На заскленні правій стіні інтер'єру зображено трьох Святих: Св. Василя Великого, Св. Івана Золотоуста і Св. Григорія Богослова — визначних ієрархів, учителів, проповідників і Отців Східної Церкви. Іконографічно-композиційна схема цих вітражів канонічна — Святителі зображені на повний зріст у статичних фронтальних поставах, кожен з них лівою рукою тримає Євангеліє, правою — благословляє.

Фігури зображені на тлі мальовничого пейзажу, де небо плавно переходить у пагорби. На передньому плані постать зображена в оточенні трав. У верхній частині кожного вітража зображені грона виноградної лози, що є поширеною алегорією у християн, символом євхаристійної кровної жертви. Виноградне гроно також є провідним мотивом у різьблених іконостахах та на позолочених тисненнях ікон багатьох храмів, у тому числі на Івано-Франківщині [5: 62]. Пластична лінія рослини з листям та плодами в ясных тонах чітко прочитується на темному тлі вітража. Таке вирішення дуже вдало замикає вітражну композицію.

Аналіз іконографії зображень святих на вітражах церкви Царя Христа виявляє багато спільного з українським іконописом XVI–XVIII ст., зокрема в композиційній схемі, відтворенні ликів та кольоровому вирішенні.

Агіографічний образ *Святого Йосафата* відтворив Лев Чопенко для УГКЦ Святого Йосафата (м. Коломия, 2007 р.) [3: 1154]. Монументальне вітражне засклення із зображенням Св. Йосафата, українського мученика за святу віру та єдність Церков, розміщене на другому поверсі храму у вівтарній частині (Іл. 2).

У центрі вітража — статична фігура святого у повний зріст, одягненого в архієпископське облачення біло-блакитних тонів з належними атрибутами іконографії (Євангеліє, омофор). Омофор — довга, широка стрічка із зображенням хрестів, яка, огинаючи шию, спускається одним кінцем на груди, іншим — за спину [3: 169]. Символічне декорування хрестами одягу святого є нагадуванням про необхідність для доброго пастиря піклуватися про спа-

сіння заблудлих. Для декоративного вирішення постаті святого художник звертається до українського станкового іконопису XX ст. та вітражних аналогів Івано-Франківщини, а саме — засклень церкви Царя Христа у м. Івано-Франківську (1994 р.).

Постать Св. Йосафата замкнена в архітектонічне обрамлення — півкругла арка з колонами іонічного ордеру, що обвиті виноградною лозою. У християнській іконографії алегорія виноградної лози або грона ягід є символом євхаристійної кровної жертви [1: 13]. Пластична лінія рослини з листям та плодами в насичених зелено-смагадкових тонах вдало завершує вітражну композицію. Святий зображений на тлі мальовничого гірського пейзажу, вирішеного у світлих блакитно-бузкових тонах. На передньому плані — пишні трави та квіти в яскравих барвах.

Вражає висока майстерність автора у відтворенні лику та рук святого. За допомогою вохристорної гами, м'яких штрихів та чіткості лінії автору вдалося досягти максимальної довершеності образу.

Вітражний купол із зображенням *дванадцяти апостолів* створено художником Миколою Сарапіним для каплиці Покрови Пресвятої Богородиці УГКЦ (м. Івано-Франківськ, 2004 р.)

Композиція купола сформована у таким спосіб, що верхню і центральну його частину займає зображення неба, а в нижній частині ритмічно по колу розміщено апостолів. Кожне погруддя апостола на безбарвному тлі вміщене у хрестоподібне обрамлення синього кольору. Постаті повернені дещо в бік та зображені з певним атрибутом в руках за законами іконографії. Так, наприклад, апостоли Марко, Лука, Іван та Матвій тримають у руках закриту книгу Святого письма, оскільки вони є авторами Євангелія.

Стилізацію фігур святих вирішено площинно, лики розписані єдиною графічною лінією без світлотіньової градації. Манера стилізації фігур, площинне зображення та графічна лінія є характерними для використання у книжковій ілюстрації Галичини XVII ст. [8 243]. До лінійного розпису ликів святих зверталися також європейські майстри вітража в XIII–XV ст.: собор Шартре (Франція), собор в Наумбурзі (Німеччина) [6: 79–87].

В іконографічному репертуарі храмових вітражів Івано-Франківщини кінця XX — поч. XXI ст. поширені зображення *алегоричних сюжетів*: голуба, чаші Євхаристії, фрагмента образу «Пресвятого Серця Марії», ангела, лева, бика та орла.

Дослідження іконографії вітражів Івано-Франківщини вказує на те, що зазвичай у храмах Православної Церкви інтер'єр не декорують вітражами. Однак відтворення *голуба* інколи зустрічається на заскленнях в інтер'єрах храмів зазначеної конфесії. Зображення голуба (як і хреста) не є об'єктом заперечень для жодних християнських спільнот, навіть для тих, які в той чи інший спосіб виступали проти всіляких зображень [12: 139].



Іл. 1. Вітраж в УГКЦ Святого Духа. 2008 р., м. Калуш.
Художник Я. Господарчук

Мистецьке трактування голуба — авторства Наталії Гілязової та Ольги Ревчук — представлено у вітражах Покровського кафедрального собору Автокефальної православної церкви (УАПЦ) (м. Івано-Франківськ, 2006 р.).

Вітраж розміщений у віконному отворі над іконостасом у верхній частині храму. По центру зображено голуба, від якого відходять промені сонця на фоні неба. Зображення алегоричного образу голуба створене за традицією іконографії — у фас з розкритими крилами. Він змодельований з цільних шматків скла білих відтінків. Голуб — як втілення Святого Духа — фігурує у Біблії при описі сцени хрещення Ісуса Христа у річці Йордан Іваном Хрестителем. У церковному мистецтві голуб є символом Святого Духа. Зокрема з голубом асоціюють такі духовні цінності, як невинність, покірливість, скромність [9: 51].

Велике сонце навколо голуба круглої форми є символічним знаком присутності Духа священномученика [9: 61], змодельоване з дрібних шматків скла жовтогарячих відтінків. Небо сформоване з голубого скла, яке по периметру переходить у темно-синє. Завдяки цьому утворилося суцільне обрамлення синього кольору, що об'єднує та завершує композицію вітража.

Вітраж із зображенням голуба є також у храмі Володимира і Антонія УАПЦ (с. Кути Івано-Франківської обл., 2003 р.). За іконографією та стилістикою це засклення подібне до попереднього.

Ще один алегоричний сюжет — зображення *чаши Святої Євхаристії*, відтворений Сергієм Горб'юком для церкви Царя Христа УГКЦ (м. Івано-Франківськ, 1994 р.) та Зиновієм Савиним для церкви Святого Архистратига Михаїла УГКЦ (м. Тисмениця, 2008 р.).

Іконографічно-композиційна схема вітражів схожа між собою. По центру — потир, який декорований геометричним орнаментом червоного кольору, що імітує оздоблення дорогоцінним камінням. Над ним надпис ІС ХР НІКА, що символізує перемогу вічно живої у Пресвятій Євхаристії Христової церкви [1: 12]. У верхній частині засклення розміщено двох ангелів — слуг Божих — у вигляді молодих юнаків з крилами за спиною. В руках у кожного з них жезл, увінчаний променистим медальйоном з хрестом. Ангели зображені у хмарах на фоні блакитного неба — поширений прийом у малярстві й іконі на склі від давніх часів [11: 619].



Іл. 2. Вітраж «Св. Йосафат» в УГКЦ Святого Йосафата. 2007 р., м. Коломия. Художник Л. Чопенко



Іл. 3. Вітраж в Церкві Царя Христа. 1994 р., м. Івано-Франківськ.
Художник С. Горб'юк

Відрізняються вітражі між собою доповнюючими елементами та кольоровою гамою. У Сергія Горб'юка потир займає значну частину композиції, в нижній частині якої — виноградні грона та квіти лілеї яскравих фіолетових та білих тонів. У вітражі Зиновія Савина чаша Святої Євхаристії зображена на столі фіолетового кольору, на якому пластично розгорнутий омофор із золотою облямівкою та хрестом у центрі. По верху замикає та врівноважує вітражну композицію пластична лінія виноградної лози з плодами, що є поширеною рослинною алегорією в християнській іконографії.

Художник Лев Чопенко створив вітраж для церкви Святого Йосафата УГКЦ (м. Коломия, 2007 р.) композиція якого максимально наближена до фрагмента ікони «Пресвятого Серця Марії».

Засклення вмонтоване у невеликий віконний отвір арочної форми в коридорі храму. У центрі вітража — Серце з червоного скла, оточене білими квітами троянд і пронизане коротким мечем. З Серця виростає квітка білої лілеї. Автор дотримався усіх деталей, які є обов'язковими у канонічній іконографії української ікони на склі та церковного малярства ХХ століття [13: 372]. Серце закомпоноване у колі на фоні хреста жовтого кольору з темно-вохристими смугами по краях. Хрест зверху увінчаний раменом-трилисником. Коло сформоване з матового скла вохристо-бежевих відтінків довільної форми, що, ймовірно, імітує сяйво. Вдале поєднання поліхромного зображення хреста з Серцем на монохромному тлі надає композиції довершеності.

Зображення алегоричних образів *ангела, лева, бика та орла* відобразив у чотирьох вітражних композиціях Сергій Горб'юк для церкви Царя Христа УГКЦ (м. Івано-Франківськ, 1994 р.).

Алегоричні образи ангела, лева, бика та орла мають символічний зміст чотирьох Євангелій та дій Господа [9: 51]. Ця символіка чинна до сьогодні у вигляді зображень на царських воротах іконостасів Івано-Франківського регіону. Пропорційно фігури досить масивні у відношенні до невеликого розміру вітража. Вони зібрані з великих шматків білого напівпрозорого скла, які детально розписані. Композицію тла творить зображення неба, через яке пробиваються промені сонця. Фон утворений дрібними модулями скла пастельних відтінків голу-бого та фіолетового кольорів (Іл. 3).

Висновки. Отже, храмові вітражі Івано-Франківщини кінця ХХ — поч. ХХІ ст.: зображення ангелів, агіографічні образи та алегоричні сюжети створені за законами сталої іконографії; лише подекуди простежуються незначні відхилення від канонічних способів побудови образів та елементів зображення. Розглянуті храмові засклення, відтворені на основі українського, східного та західноєвропейського сакрального іконопису.

Композиції сакрального змісту, що відтворюють серафимів, архангелів, агіографічні

образи: Св. Княгині Ольги, Св. Священномученика Йосафата та Св. Володимира Великого, Св. Василя Великого, Св. Івана Золотоуста і Св. Григорія Богослова, зображення дванадцяти апостолів, а також алегоричні сюжети: голуба, чаші Євхаристії, фрагмента образу «Пресвятого Серця Марії», ангела, лева, бика та орла.

Подальший напрямок дослідження передбачає ґрунтовне вивчення храмових вітражів Івано-Франківщини кінця ХХ — поч. ХХІ ст., значно розширивши кількість зразків.

Література:

1. Боньковська С. М. Український священний посуд XVI — першої пол. XVII ст. у контексті євхаристійного канону / С. М. Боньковська // Мистецтвознавство. — 2001. — С. 9–21.
2. Герій О. Орнамент на тлі й полях українських ікон XVI ст.: до проблеми становлення декоративної системи ренесансних іконостасів / О. Герій // Народознавчі зошити. Двомісячник Інституту народознавства НАНУ. — Львів, 2009. — № 3–4. — С. 330–336.
3. Гілязова Н. Майстри вітража Івано-Франківщини кінця ХХ — початку ХХІ ст. / Н. Гілязова // Народознавчі зошити. Двомісячник Інституту народознавства НАНУ. — Львів, 2013. — № 6. — С. 1150–1159.
4. Жолтовський П. М. Український живопис XVII — XVIII століття / П. М. Жолтовський. — К.: Наукова думка, 1978. — 328 с.
5. Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини XV — XX ст. / В. Мельник. — Ів.-Фр.: Лілея, 2007. — 200 с: іл.
6. Рагин В. Искусство витража. От истоков к современности / В. Рагин, М. Хиггикс. — М.: Белый город, 2004. — 288 с.
7. Словник українського сакрального мистецтва / [М. Станкевич, С. Боньковська, Р. Василик та ін.]. — Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2006. — 288 с.
8. Стасенко В. Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: особливості розробки та інтерпретації образу / В. Стасенко. — К.: Українська академія друкарства, Львівська академія мистецтв, 2003. — 333 с.
9. Степовик Д. Іконологія й іконографія / Д. Степовик. — Ів.-Фр.: Нова Зоря, 2003. — 318 с.: іл.
10. Степовик Д. Історія української ікони X–XX ст. / Д. Степовик. — К.: Либідь, 1996. — 436 с.
11. Тріска О. Малярство на склі Гуцульщини та Покуття: народність та естетизм / О. Тріска // Історія релігій в Україні, кн. II. — Львів: Логос, 2009. — С. 618–624.
12. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Е. Я. Шейнина. — М.: Форсинг, 2003. — 591 с.
13. Шпак О. Українська народна гравюра XVII — XIX століть / О. Шпак. — Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2006. — 222 с.